

Za Leszkiem Kołakowským

RUDOLF VÉVODA

Byla to jedna z nemilých zpráv tohoto léta: odešel Leszek Kołakowski. Ačkoli se ztrátou osobnosti tohoto významu mizí i kus intelektuální pevniny, nelze se ubránit dojmu, že jeho nejednoduchý životní příběh dává smysl a že jeho dílo je zvláštním způsobem završené. Kým byl tento muž, jehož jméno po desetiletí vyvolávalo hněv mocenských elit, strážců doktríny a její čistoty, uvádělo do horečné aktivity bezpečnostní složky režimu a elektrizovalo stoupence demokratické opozice nejen v Polsku? Jeho životní cesta byla do určité míry typická pro osud jedné generace intelektuálů, ale zároveň se mu vymykala a svým významem jej přesahovala.

Leszek Kołakowski

Foto: Wikimedia.org

Radomský rodák Leszek Kołakowski (nar. 27. října 1927) po válce vystudoval filozofii na univerzitě v Lodži a jeho intelekt, společenská obratnost i dlouholeté členství ve vládní straně (1946–1966) mu v mladém věku otevřely cestu ke kariéře v akademických strukturách tzv. lidového Polska: ve dvaadvaceti letech se stal redaktorem měsíčníku *Nowe Drogi*, ve třiaadvaceti vědeckým pracovníkem Varšavské univerzity, ve čtyřiaadvaceti lektorem institutu vzdělávání „vědeckých kádrů“ při ústředním výboru Polské sjednocené dělnické strany, v osmatřiceti profesorem. Ačkoli od mládí projevoval literární nadání – zkoušel psát i poezii a dramata – jeho publicistické a filozofické texty z první poloviny 50. let ničím nevybočovaly z dobových norem, snad jen stylistickou vytříbeností a mírou účinnosti. Věrnost oficiální linii v boji s „buržoazní filozofií“ a „náboženskými předsudky“ (jednu ze svých tehdejších knih věnoval novotomismu) nedávala tušit budoucího autora rozmáchlé dekonstrukce marxistické ortodoxie a angažovaného oponenta

politické praxe „lidovědemokratické“ moci. Přelomem se pro něj – stejně jako pro mnoho Poláků jeho generace – staly události roku 1956: ohlasy boje proti kultu osobnosti v SSSR a především prožitek polského Října. Rychlou cestu ke ztrátě iluzí ovšem vroubily i jeho první vědecké pobyty na Západě (v roce 1955 se např. zúčastnil kongresu o tomismu v Římě), stejně jako osobní zkušenost s žalostnou úrovní oficiální sovětské filozofie, jejíž stav později označoval za *ponurý a zdrcujícím způsobem primitivní*. Po zveřejnění programového článku o stalinismu a cestě k jeho překonání v deníku *Życie Warszawy* v únoru 1957 začal jeho desetiletý zápas s gomułkovskou byrokracií, který nezmírnilo ani osobní setkání s prvním tajemníkem, ani rostoucí ohlas Kołakowského knih a studií doma i v zahraničí. V roce 1966 byl za kritický projev k 10. výročí polského Října vyloučen z PSDS a o dva roky později spolu s několika kolegy, kteří byli tak jako on oficiální propagandou označeni za inspirátory studentských nepokojů v březnu 1968,

propuštěn z univerzity. V jeho životopisných skicách bývá toto období vývoje jeho myšlení označováno za revizionistické, ačkoli se k tomuto výrazu sám nehlásil.

Jakkoli nabídka studijního pobytu v Praze patřila ke světlejším okamžikům v dějinách česko-polských poválečných vztahů, vpád vojsk Varšavské smlouvy tuto možnost výrazně zproblematizoval. Kołakowski se jí ovšem vážně nezabýval ani před 21. srpnem, třebaže se ještě v roce 1969 jeho československým sympatizantům podařilo prosadit knižní vydání sbírky jeho filozofických povídek *Nebeklič*. Ty zůstanou na dvě desetiletí v Československu poslední oficiálně publikovanou položkou filozofova díla. Do emigrace odešel po peripetiích s vydáváním pasu na konci listopadu 1968 – nejprve působil na několika univerzitách v Kanadě a USA (Montreal, Berkeley, Yale, Chicago) a v roce 1970 se trvale usadil v britském Oxfordu. Třebaže se v následujících čtyřech desetiletích bude věnovat převážně vědecké práci, nerezignuje ani na politickou aktivitu: v roce 1977 přijímá členství ve Výboru na obranu dělníků (KOR) a v roce 1988 v Občanském výboru (pod tímto označením se odborový svaz Solidarita v následujícím roce stane vítězem parlamentních voleb). To už může jezdit do staré vlasti, je mu vráceno členství v Polské akademii věd a v roce 1997 obdrží Řád bílého orla.

Bez nadsázky lze za Kołakowského životní dílo označit jeho monumentální třísvazkové *Hlavní směry marxismu* (*Vznik, Rozvoj, Rozklad*), jejichž první vydání zveřejnil v letech 1976 až 1978 Literární institut Jerzyho Giedroce v Paříži a ve kterých podrobuje brilantní detailní analýze nejen díla „klasiků“ (Marx, Engels, Lenin, Stalin), ale i „heretiků“ (Kautsky, Trockij) a dědiců (György Lukács, Frankfurtská škola). V rozporu s míněním mnohých postmarxistů se Kołakowski snaží dokázat, že leninsko-stalinská interpretace marxismu není „deformací“ Marxových myšlenek, ale daleko spíše výsledkem jejich

zákonitého domýšlení a že kontinuita tu hraje větší roli než diskontinuita. I když čeští samizdatoví a exiloví nakladatelé nikdy nepřestali Leszkovi Kołakowskému věnovat pozornost – a po roce 1989 vyšlo několik dalších knižních překladů – *Hlavní směry* může český čtenář dosud číst jen ve světových jazycích, případně v polštině. Je přitom mimo pochybnost, že analýzou této filozofie jako kolabujícího projektu autor v polovině 70. let vlastně antcipoval i debakl politické moci, která z ní vycházela a opírala se o ni. Kołakowského hojně citovaný výrok o marxismu, použitý ve významné polemice s britským historikem a mírovým aktivistou Edwardem P. Thompsonem – *Tato lebka, milý Edwarde, se už nikdy neusměje* – o deset let předběhl zhroucení zachmuřených východoevropských režimů.

V jeho postmarxistickém období není snadné Leszka Kołakowského charakterizovat z hlediska příslušnosti k nějaké škole či směru. Sám neměl ambici nic takového zakládat. Jeho

přítakání liberálnímu a pluralitnímu výkladu světa si uchovává zvláštní přitažlivost i pro konzervativní výklady: to když naléhavě upozorňuje na přítomnost krizových prvků v soudobé kultuře a civilizaci a vymezuje se proti expandujícímu konceptu práv bez odpovědnosti. Někdejší šízravý kritik katolického myšlení byl hostem polského papeže, a ačkoli na cestě k intelektuálnímu a kulturnímu docenění křesťanství nikdy neprošel formální konverzí, dopracoval se i k vyjádření lítosti nad zánikem latiny coby univerzálního liturgického jazyka. Podmanivý je jeho jazyk a styl, blízký aforismu a prozrazující schopnost čerpat z dobrých tradic krásné literatury. Existuje mnoho důvodů, proč by jej měli číst také zájemci o historii, kterým je určeno i následující varování: *Múza historie je mírná, vzdělaná a nestranná; cítí-li se však opuštěná a odstrkovaná, hledá pomstu a zalepuje ty, kteří jí pohrdají*.

Leszek Kołakowski zemřel 17. července v Oxfordu.

pd

Leszek a Tamara Kołakowští na návštěvě u amerického prezidenta Bushe

5. 11. 2003

Foto: www.washington.polemb.net